

TUDOMÁNYOS ÉLET / SCIENTIFIC LIFE

A felzárkózásról: A Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont szemináriuma

Catching-up: A seminar of the Centre for Economic and Regional Studies

FLEISCHER TAMÁS

FLEISCHER Tamás: tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, Budapest; fleischer.tamas@krtk.mta.hu

Tamás FLEISCHER: senior research fellow, Institute of World Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest; fleischer.tamas@krtk.mta.hu

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontját (MTA KRTK) 2012. január elsején három akadémiai kutatóintézet összevonásával hozta létre az MTA – egy valamennyi intézetet érintő átszervezés részeként. A korábban is a Budaörsi úti kutatóházban lévő MTA Közgazdaságtudományi Intézet mellé átköltözött az MTA Világgazdasági Kutatóintézet (új nevén Világgazdasági Intézet), valamint az MTA Regionális Kutatások Központja (új nevén Regionális Kutatások Intézete) fővárosi részlege.

A viszonylag gyorsan lejáró jogi és csak valamivel lassúbb berendezkedési folyamat önmagában nem vagy csak kismértékben indított el együttműködési folyamatokat az önálló szakmai területeiket továbbra is őrző intézetek között. A meghirdetett rendszeres intézeti műhelyeket és konferenciákat jellemzően továbbra is főleg a saját intézetbeliek és a korábbi külső meghívottaik látogatják; a munkák zöme is az egyes intézeteken belül szerveződik.

Anélkül, hogy bármiféle igazolását vagy alátámasztását akarnánk adni az elsősorban intézményirányítási megfontolással létrehozott kutatóközpont racionalitásának, teljesen jogos az az elvárás, hogy ha már így adódott, célszerű

feltárni és felhasználni mindazt a szinergiát, eltérő szakmai háttérből adódó sokszínűséget, lehetőséget, amely a központon belül összetereledött. A közeledeésnek kétségkívül komoly akadály, ha a potenciális együttműködők nem ismerik egymást – sőt esetleg az átszervezésből adódó óhatatlan súrlódások és változások kivetítésével még némi előítéllettel is viseltetnek egymás szakmai közelítése, módszerei, teljesítménye iránt.

A kutatóközpont főigazgatója (Fazekas Károly) kezdeményezésére egy mindegyik intézetet képviselő csoport alakult (a főigazgató mellett Fleischer Tamás, Lengyel Balázs és Lux Gábor kutatók) annak kidolgozására, hogy vajon milyen módon és milyen témakörökben lehet közösen megszólítani a három intézet kutatóit. Nyilván olyan témák, problémák köré érdemes szakmai megbeszéléseket szervezni, amelyekről valamennyi szakterületnek van mondanivalója, ugyanakkor érvényre juttatható annak az előnye, hogy eltérő perspektívából, eltérő elemzési módszerekkel és részben eltérő diszciplínák keretei között vizsgálhatók azonos vagy egymáshoz szorosan kapcsolódó jelenségek.

A szemináriumsorozat indításaként 2015. február 16-án került megrendezésre az első esemény. A téma a „felzárkózás” volt.

A alábbiak röviden ismertetik az előadók álláspontját; majd az értékelés kitér a célkitűzések minél jobb jövőbeni közelítése érdekében megszívlelhető tanulságokra.

Felzárkózás Kelet-Közép-Európában

Gazdasági átalakulás, nekilendülés és elakadás: az utóbbi két évtizedben kimutatható a felzárkózás, de lassú – negyedszázad kell a lemaradás felének a leküzdéséhez

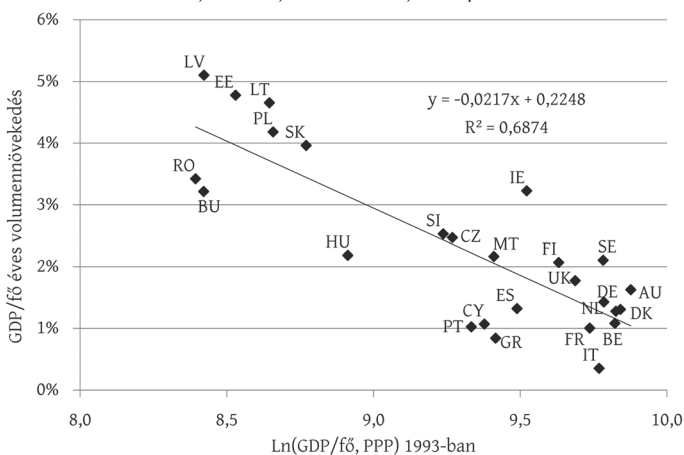
Fő előadásként Oblath Gábor (MTA KRTK KTI) ismertette nemrégien megjelent írását (Oblath 2014), amelyben azt taglalja, hogyan alakult Magyarország makrogazdasági konvergenciája az Európai Unió fejlett térségéhez képest az 1990-es évek elejétől 2013-ig. A címben kiemelt három szó – átalakulás, nekilendülés, elakadás – egyben a vizsgált időszak három, jól megkülönböztethető szakaszára utal: a kilencvenes évek elejére, az 1996–2006 közötti időszakra és az azóta eltelt időre. E szakaszolással Oblath a kérdéskör hazai aktualitására is rámutatott: „A 2000-es évek második felében Magyarország gazdasági konvergenciája az EU fejlettebb térségéhez elakadt, miközben az ország teljesítménye jelentősen leszakadt a többi, hozánk sok tekintetben hasonló adottságokkal induló, viseigrádi országtól – Csehországtól, Lengyelországtól és Szlovákiától (V3). Az arányokat érzékeltetendő: 1996 és 2006 között az EU fejlettebb tagországaiban a GDP 30%-kal, Magyarországon 47, Csehországban 43, Lengyelországban 61, Szlovákiában 63%-kal növekedett. Ellenben a 2007 és 2013 közötti – a világméretű recesszió éveit is lefedő – időszakban az EU-15-ben 1,5, Csehországban 6,5,

Lengyelországban 28, Szlovákiában 23%-kal nőtt, Magyarországon viszont 6,5%-kal csökkent a GDP. Ha nem a GDP változását, hanem annak egy főre vetített alakulását vizsgáljuk, Magyarország lemaradása kevésbé kirívó, ez azonban az ország népességének ez időszakban történt jelentős csökkenésével magyarázható.” (Oblath 2014, 21.)

Oblath szabatosan ismertette mind az idősorok, mind a nemzetközi összehasonlítás módszertani problémáit, valamint azt, hogy a megbízható adatok elérhetőségét is figyelembe véve fókuszált az 1992–2013 közötti időszakra. Ezen belül az összes GDP, az egy főre jutó GDP, továbbá a keresztszempontú összehasonlítást biztosító, folyó vásárlóerő-paritáson, illetve az időbeli összehasonlításhoz szükséges, konstans vásárlóerő-paritáson mért értékek esetenként eltérő következtetésre adnak lehetőséget, csakúgy mint a reálgazdasági felzárkózás versus a jövedelmi és intézményi felzárkózás vizsgálata. Ennek részleteit mellőzve az előadó által összegezett fő tanulságokra térünk ki.

A vizsgált időszak egészét figyelembe véve megállapítható, hogy az uniós tagállamok „kezdeti” (1993. évi) fejlettségi szintje, valamint az egy főre jutó GDP növekedése között negatív összefüggés mutatkozott, vagyis az uniós egészét felzárkózás – a fejlettségi eltérések csökkenése – jellemezte. Az összefüggést illusztráló 1. ábrán azonban az is látható, hogy Magyarország – a vele egy időben

1. ábra: A GDP/fő volumenének évi átlagos növekedése az EU 26 tagországában (1993–2013, %), az 1993. évi fejlettségi szint függvényében (%)
Average yearly GDP/capita growth in 26 member states of the EU (1993–2013, %), as a function of the 1993 level of development

Megjegyzés: Az ábrán nem szerepel Luxemburg, a csekély méretéhez mért extrém adatai miatt, Horvátországról pedig 1993-ra nincsenek összehasonlítható adatok.

Országnevek rövidítése: AT - Ausztria, BE - Belgium, BG - Bulgária, CZ - Csehország, CY - Ciprus, DE - Németország, DK - Dánia, EE - Észtország, ES - Spanyolország, FI - Finnország, FR - Franciaország, GB - Egyesült Királyság, GR - Görögország, HR - Horvátország, HU - Magyarország, IE - Írország, IT - Olaszország, LT - Litvánia, LU - Luxemburg, LV - Lettország, MT - Málta, NL - Hollandia, PL - Lengyelország, PT - Portugália, RO - Románia, SE - Svédország, SI - Szlovénia, SK - Szlovákia, UK - Egyesült Királyság.

Forrás: AMECO 2014 alapján Oblath 2014.

csatlakozott országok közül egyedül – a trendvonal alatt helyezkedik el, vagyis kezdeti lehetőségeihez viszonyítva egyértelműen alulteljesített.

Oblath az 1. ábra regressziós összefüggése alapján számszerűsítette az Európán belül tapasztalt konvergencia ütemét. Ennek nyomán „meghatározható a felzárkózás felezési ideje, az, hogy hány évre lenne szükség a régión belüli teljes felzárkózás irányába tartó út felének megtételéhez, ha a konvergencia üteme nem változna. A 2,8%-os konstans felzárkózási ütemhez nagyjából 24,5 éves felezési idő tartozik” (Oblath 2014, 32.). Ez a felzárkózási folyamat azonban korántsem egyenletes, hanem a fentebb jelzett módon három, határozottan eltérő karakterű növekedési szakaszra bontható, amely szakaszok a felzárkózási lehetőségeket is felerősítik, illetve visszavetik. Harmadik tényezőként az egyes országok maguk is eltérhetnek az átlagos lehetőségektől: Oblath rámutatott arra, hogy Magyarország a kétezres évek elejének kedvező felzárkózási időszakában hogyan tette magát társainál sebezhetőbbé éppen a válság kitörésének időszakára: „a hazai gazdaság európai konvergenciáját sajátos – a másik három visegrádi országtól merőben eltérő – ív jellemezte. 2001 és 2005 között jelentősen felgyorsult a felzárkózás, ebben az időszakban azonban az állam és a magánszektor eladósodása egyaránt meredeken emelkedett. Az állami deficit lefaragása a 2006-ot követő években, a magánszektor adósságleépülése pedig a 2008–2009. évi nemzetközi gazdasági válság utáni időszakban fékezte a magyar gazdaság felzárkózását. Ellentétben a másik három országgal, Magyarország konvergenciája az állam és a háztartási szektor fenntarthatatlan bizonyult eladósodásán alapult.” (Oblath 2014, 48.) Ha nem kizárólag az ország GDP-jét, jövedelemtermelő képességét nézzük, akkor az ország pozíciója kedvezőbb: „a magyar gazdaságnak a másik három országhoz viszonyított pozíciója az elmúlt évtizedben lényegesen jobb, mint amit önmagában a GDP jelez, s ez főként az EU-transzferek fokozottabb igénybevételének tulajdonítható.” (Oblath 2014, 48.) (A későbbiekben Vida Krisztina előadása részletesebben is adatolja az országnak a visegrádi társaktól eltérő mozgását.)

Modernizációs lejtőn: a hosszabb időszak vizsgálata nem igazolja a felzárkózást, viszont nő az eltérés a lemaradó országok pályái között

Gál Zoltán (MTA KRTK RKI) Kelet-Közép-Európa és Magyarország felzárkózási kísérleteiről és a felzárkózás területi scenárióiról beszélt. Rámutatott arra, hogy a konvergencia és divergencia trendjeit hosszabb, másfél évszázados idősoron vizsgálva – ennek módszertani problémáit is elismerve – a közelmúlt felzárkózási kísérlete mellett korábbi konvergenci ciklusok és modernizációs szakaszok is azonosíthatók, így az elmúlt negyedszázad felzárkózási kísérlete egy evolúciós keretrendszerbe illeszthető (Borsi, Metiu 2015).

A Maddison-adatbázis¹ segítségével számított, Nyugat-Európához mért relatív fejlettségi szakadék alapján összességében a régió távolodik a fejlett Nyugat-Európától (2. ábra).

2. ábra: Relatív fejlettségi szakadék hét kelet- és délkelet-európai ország és tizenkét nyugat-európai ország között: A tőkefelhalmozás ciklusai, 1870–2012
Relative development gap between seven East and Southeast European countries and twelve West European countries: Cycles of capital accumulation, 1870–2012

Megjegyzés: A kelet- és délkelet-európai országok (7 ország a balti államok nélkül) egy főre eső GDP-je (1990-es nemzetközi Geary-Khamis dolláron számítva) a nyugat-európai országok (EU-15 Spanyolország, Portugália és Görögország nélkül) fajlagos GDP átlagához viszonyítva.

Forrás: Gál Zoltán számítása a Maddison-adatbázis alapján.

E hosszú trenden belül az előadó három felzárkózási, illetve modernizációs ciklust azonosított: a 19–20. század fordulóját, a szocialista tervgazdasági rendszer középső évtizedeit, valamint a posztoszocialista gazdasági átmenet időszakát (Gál, Lux 2014). A teljes vizsgált időszakot tekintve a régió relatív fejlettsége (a fajlagos GDP alapján) 1913-ban volt a legközelebb a fejlett nyugathoz (48%-kal, Magyarország ugyanekkor 60%-kal); és az erőltetett nehéziparosítás időszakában is csökkentette a régió a relatív fejlettségi szakadékot a Nyugattal szemben. A 1990-es évek végétől a rövid, de mély transzformációs válságot követően a régió gyorsabb növekedést produkált, a termelékenységi szakadék is szűkült. A 2008-as válság óta azonban a régió növekedése lelassult, és Délkelet-Európával együtt már stagnálást mutat (40%).

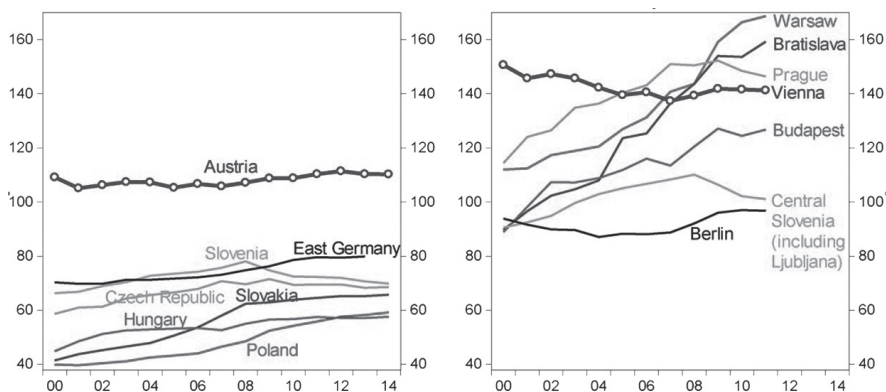
A kelet-közép-európai régiók transzformációs felzárkózási modellje erősen a külföldi működőtőke-befektetésekre (FDI) támaszkodott, azonban a vizsgálatok azt mutatják, hogy az FDI önmagában nem vezet gyorsabb növekedéshez, automatikus felzárkózáshoz (Gál 2013). Az FDI túlsorduló és fejlesztő hatásai sokkal korlátozottabbak, mint azt a szakirodalom korábban sugallta.

Az utolsó két évtized hosszabb idősorba ágyazott vizsgálata egyben rámutat arra is, hogy az Oblath által precízen elemzett időszak felzárkózási helyreállítási periódusként is értelmezhető, amikor is a korai 1990-es évek transzformációs veszteségeinek a visszanyerése miatt mutatkozott relatív felzárkózás. Azaz tulajdonképpen a közép-európai országok a saját trendvonalukhoz zárkóztak vissza ebben az időszakban.

A felzárkózás ciklusai között hosszú időszakokat ölelnek fel a divergenciával jellemezhető transzformációs veszteségek szakaszai (határváltozások, háborúk, rendszerváltások, államcsődök által okozott nemzeti vagyonvesztés, GDP-csökkenés), amelyeknél „kibocsátási rés” formájában mérhető a GDP elmaradása a potenciális GDP-től. A 2. ábra alapján az is megállapítható, hogy az időszak legjobb teljesítményeit összekötő egyenes – jóllehet mintegy 5%-kal magasabban, mint a berajzolt trendvonal, de – maga is leszakadást, a fejlett országok szintjétől való növekvő elmaradást mutat.

A jövőben Kelet-Közép-Európa felzárkózásának elakadása, fejlettségi szintjének relatív hanyatlása, a termelékenység konvergencia lelassulása és a területi különbségek növekedése prognosztizálható az ESPON Territorial scenarios and visions for Europe (ET2050) című kutatás MASST (macro, sectoral, social, territorial) előrettekintési ökonometria modellje alapján (Capello, Caragliu, Fratesi megjelenés alatt). E modell szerint nőnek az országok közötti különbségek Kelet-Közép-Európában, és Magyarország elszakad a visegrádi csoporttól a konvergencia tekintetében. A MASST-modell előrejelzése szerint a vizsgált 132 kelet-közép-európai régióból 84 relatív fejlettsége 2030-ban alacsonyabb lesz a 2010-es szintnél, s csak 48 régió növekedése prognosztizálható. Megjegyzendő, hogy míg az itt ismertetett modell a kelet-közép-európai országok divergenciáját vetíti előre, addig a 3. ábra bal oldali része azt mutatja, hogy az érintett országok éppen összetereledtek: 2008 óta 60% körüli értékhez tartanak felülről vagy alulról. Ebből következően természetesen az irányuk tartásával egy jövőbeli időpont után valóban divergálni kezhetnek.

3. ábra: Nyertesek: a fővárosi régiók (egy főre jutó GDP 10 nyugat-európai ország átlagában, %)
 Winners: the capital cities (GDP per capita in percentage of 10 West European countries' average, %)

Megjegyzés: a 10 nyugat-európai ország a következők: Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Finnország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Svédország.

Forrás: Eurostat-adatok alapján.

A visegrádi országokon belül nőnek a fejlettségi különbségek: egyértelműen a fővárosok javára

Gál megállapította, hogy az egyes országokon belüli regionális különbségek határozottan nőnek, és a visegrádi térségben ennek az átalakulásnak a fővárosi régiók a nyertesei, míg a rurális és a keleti határregiók a vesztesei. Azaz Kelet-Közép-Európában a fővárosok és a másodrendű központok közötti szakadék erős, a policentrikusság drámaian hanyatlik – mindez pedig a centralizációs törekvésekkel tovább erősödik (Gál, Lux 2014). A 3. ábra jobb oldala azt mutatja, hogy a vizsgált ország fővárosai kétszeres-háromszoros fejlettséget értek el saját országuk átlagához képest, és a trend több esetben további erős emelkedést valószínűsít.

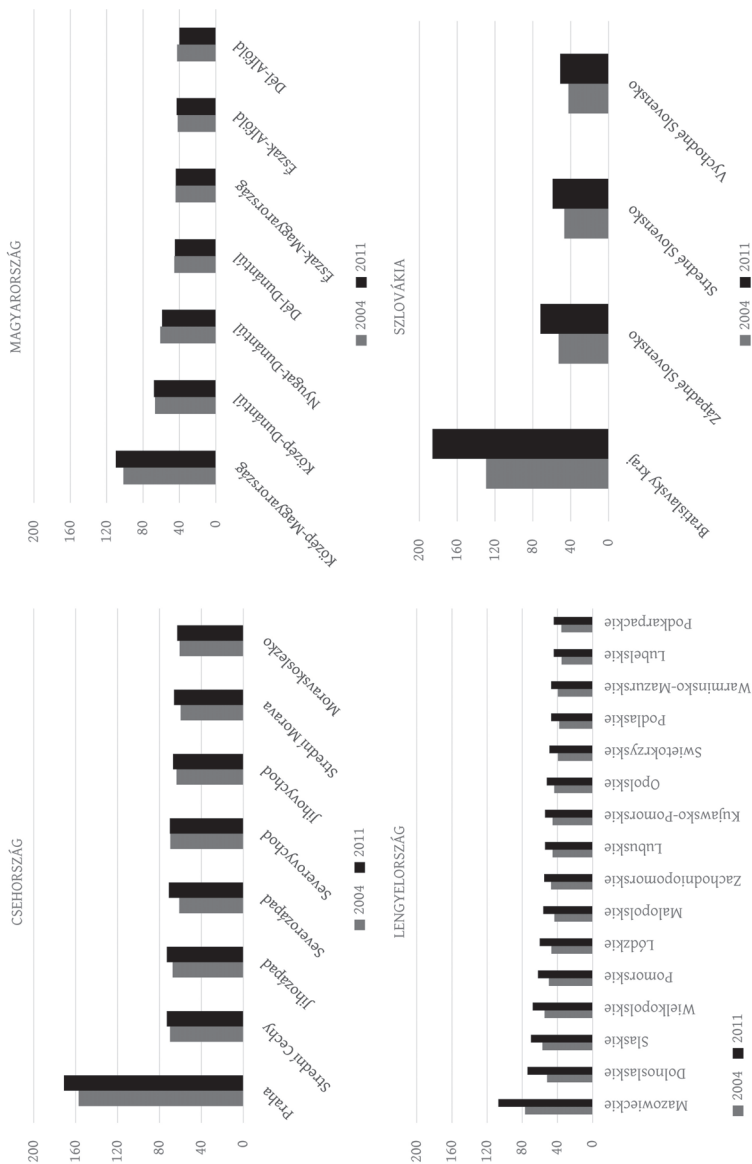
A fővárosokkal kapcsolatban hasonló megállapításra jutott Vida Krisztina (MTA KRTK VGI), aki a visegrádi országok NUTS 2 régióinak fejlettségét mutatta be (4. ábra) 2004-es és 2011-es adatok alapján.

A központi régiók mind a négy országban jelentősen elhúztak a többiektől, és fejlettségi szintjük ma már az EU-átlag 100 és 200%-a között van, miközben az összes többi régió 75% alatti, tehát alulfejlett kategóriába tartozik. E közös trendek a trade-off elméletet igazolják, amelynek értelmében ha egy ország elkezd felzárkózni, akkor a legsikeresebb szereplők a leggazdagabb térségek lesznek.

Gondolatok a négy visegrádi ország felzárkózásáról: a reál- és nominálkonvergencia fő trendjei az EU-csatlakozás óta először, 2014-től szinkronba kerülhetnek egy kedvező növekedési pályán

Vida Krisztina az elmúlt évtizedben az újonnan csatlakozott tagállamok gazdaságáról rendszeresen kiadott országtanulmány-kötetek készítésének felelőse és egyik szerkesztője volt,² így az egyes országok sajátos problémáinak kiváló ismerője (Vida 2014a, 2014b, 2015). A rövid előadásban azonban nem volt mód felvillantani azokat a egyedi problémákat, amelyek magyarázatul szolgálhatnak a közös trendektől való eltérésekre. Ehelyett az előadó a reálkonvergencia (növekedés, egy főre jutó GDP, regionális felzárkózás és bérfelzárkózás), valamint a nominálkonvergencia (közpénzügyi és monetáris mutatók) alakulását elemezte a visegrádi négyekben az EU-csatlakozás kezdetétől 2016-ig (a növekedés és az infláció esetében 2019-ig). Az összehasonlítás alapja az EU-28-ak átlaga volt, az Eurostat és az Európai Bizottság (a 2019-ig tartó előrejelzések esetében pedig az Economist Intelligence Unit) adatbázisa alapján. Az előadó szerint az említett időszakban három, jól elkülöníthető szakasz figyelhető meg; az első kettő lényegében megfelel Oblath válság előtti és a válságot követő, 2013-ig tartó szakaszának, míg a 2014-ben induló harmadik szakaszban a csatlakozás óta soha nem látott mértékben kerül szinkronba a négy ország a vizsgált indikátorok alapján. Ezzel párhuzamosan kedvezőek a nominálkonvergencia mutatói, miközben ha lassan is, de folytatódhat a reálkonvergencia az évtized második felében.

4. ábra: Reálkonvergencia: A NUTS 2 régiók felzárkózása az egy főre jutó GDP alapján (PPP, 2004: EU27=100; 2011: EU28=100)
 Real convergence of NUTS 2 regions according to GDP per capita (PPP, 2004: EU27=100; 2011: EU28=100)

Forrás: Eurostat 2007, 2014.

A reál-GDP növekedését tekintve a négy ország azonos (5%-os) növekedési rátával lépett be az unióba, majd a csoport szétszakadt. A kevésbé fejlett Szlovákia kapcsolt a legnagyobb sebességre, de a lengyel és a cseh növekedés is imponáns volt a csatlakozás és a válság közötti periódusban. Ezzel szemben a magyar gazdaság lefelé indult el, hogy 2009-ben a legsúlyosabb recessziót szenvedje el a térségben. Míg a visszaesésből (vagy a lengyel lassulásból) való kilábalás különböző ütemben történt a régióban, addig 2014-től az évtized végéig a négy ország az előrejelzések alapján 2–4%-os sávban fejlődhet – a csatlakozás óta először tapasztalható, immár tartóssá váló szinkronitást mutatva. Ez a növekedési ütem folyamatosan az EU (és az euróövezet) bővülési rátája fölé maradt, ugyanakkor csupán 1–1,5%-ponttal, ami a felzárkózás igen szerény ütemét teszi lehetővé. A térség kumulált felzárkózása mintegy 10%-pontos volt a tagság első tíz évében (az EU-28 átlagának 62%-áról 72%-ára emelkedett a GDP/fő), ami a következő évtizedben várhatóan nem lesz megismételhető. A legdinamikusabban (18%-ponttal) felzárkózó Szlovákia és Lengyelország volt a legnagyobb nyertese az időszaknak, miközben a cseh teljesítmény inkább stagnált – a térségben továbbra is legmagasabb, mintegy 80%-os szinten –, és a magyar adat is csak kismértékben javult (62-ről 66%-ra). A régió elmúlt tíz éves fejlődése így igazolta a béta konvergencia elméletét, amely szerint a szegényebb országok gyorsabb növekedésre képesek a felzárkózás folyamatában. Ezzel párhuzamosan a szigma konvergencia alapján mind a visegrádi négyek egymás közötti különbségei, mind a csoport és az EU-átlag közötti különbségek csökkentek.

A nemzeti szintű teljesítmények a régiókra is leképezhetőek (4. ábra). Az Eurostat adatai szerint a tagság első nyolc évében a visegrádi országok NUTS 2 régiói közül a lengyel és a szlovák régiók felzárkózása volt leginkább megfigyelhető, míg a cseh és a magyar régiók alig vagy egyáltalán nem fejlődtek. Ugyanakkor mind a négy országban közös vonás, hogy a központi régiók elhúztak a többi régiótól. Végül a reálkonvergencia elemeként az előadó megemlítette, hogy a bérfelzárkózás rendkívül lassan halad előre, hiszen a belépéskor a visegrádi négyek átlagát véve a csoport az uniós átlag egynegyedét kereste (éves nettó keresetek), és ez az arány 2012-ben még mindig csak egyharmad volt. A javulás mellett tehát a közeledés ütemének lassúsága is jól érzékelhető.

A nominálkonvergenciát az előadó ábrákkal illusztrálta. A csatlakozást követően a négy országból három – a dinamikus növekedéssel párhuzamosan, az anticiklikus politika jegyében és az EU-átlaghoz hasonlóan – 2007-re rendbe tette költségvetését, esetükben az államháztartás hiánya jóval a megengedett 3%-os érték alá került, miközben államadósságuk stagnált vagy csökkent, de szintén bőven a GDP 60%-a alatt maradt. Ezzel szemben – hasonlóan a növekedési trendekhez – Magyarország elszakadt a csoporttól, 2006-ra elképesztő mértékű (9,4%-os) deficitet halmozott fel. E folyamattal párhuzamosan a magyar államadósság gyorsan növekvő pályára állt, a 2010-es évtized elején érve el a 80% fölötti csúcst. A válság, amely a konszolidációs erőfeszítések közepette érte Magyarországot, nem hagyott mozgásteret, szemben a másik három or-

számban megfigyelt megugró költségvetési hiányokkal és államadósságokkal. Ezt követően fordult a kocka, és 2013-ban Magyarország kerülhetett ki először a túlzottdeficit-eljárásból, majd 2014-ben Csehországról és Szlovákiáról is hasonló döntés született, míg Lengyelországban várhatóan idén teljesül a hiánycél. Az államadósságokat sikerült megfékezni, így Magyarországon (2012-től) megindult a ráta csökkenése, miközben a másik három országban is mérséklődés vagy stagnálás tapasztalható (a 60% alatti tartományban). Így tehát a 2014–2015-től induló időszak meghozhatja a közpénzügyi javulást, valamint a mutatók összetartását, ami – az érintett országok stabilitási vagy konvergenciaprogramjai alapján – középtávon is fenntartható lesz. E kedvező folyamatot kiegészíti a csatlakozás óta nem tapasztalt mértékű kamatkonvergencia, amelyhez az évtized végéig (az elmúlt tíz év rendkívül nagy kilengései után) alacsony, várhatóan 1-3%-os infláció társul.

Összegzőként megállapítható, hogy ugyanazokból a trendekből Vida Krisztina is következtetéseket vont le a négy ország – benne hazánk – felzárkózásáról: az előrejelzések alapján valamivel optimistább jövőképet vázolt föl, mint a többi előadó. Óvatosságra kell intse ugyanakkor az olvasót, hogy e következtetések az eddigi legrövidebb trendvonal, alig egy évtizedes visszatekintés alapján születtek.

A felzárkózás ösztönzéséről és feltételeiről – tágabb összefüggésben

Bár a szeminárium megjelölt témaköre általában a felzárkózás volt, láthatóan mind a három fentebbi előadó kifejezetten a kelet-közép-európai felzárkózás kérdéseire fókuszált. A további két rövid előadás igyekezett szélesíteni a kitekintést. Rácz Margit (MTA KRTK VGI) a teljes unió és azon belül kiemelten az eurózóna felzárkózási problémáinak kezeléséről beszélt.

A fejlettségi heterogenitás szűkítése az eurózónában: eddig nem sikertörténet

Az Európai Unió régi és mindmáig érvényes törekvése, hogy mérsékelje az egy főre jutó GDP-ben mért fejlettségi heterogenitást. A probléma az 1980-as években végbement déli bővítés nyomán vált szembetűnővé. Az ekkortól már országok között is megjelenő jelentős fejlettségi különbséget először a korábban kialakított támogatásokkal próbálták mérsékelni. Az 1990-es évek elejéig az unió nem támogatott országokat, csak régiókat. A regionális támogatás ugyanakkor a nemzeti határokon túlnyúló együttműködést is magába foglalta.

A masstrichti szerződéshez kapcsolódóan alakult ki a közös költségvetésen belül a kohéziós alap. Ebből az alapból már tagországokat támogatnak, elsősor-

ban nagy infrastrukturális beruházások részleges finanszírozásával. A kohéziós alapot abból a megfontolásból hozták létre, hogy ha a nemzeti költségvetésből kiemelik a lassan megtérülő beruházások finanszírozását, ezáltal könnyebbé, egyáltalán elérhetővé, megkövetelhetővé válik a GDP 3%-át meg nem haladó folyó hiány tartása.

A Lehman Brothers csődbemenetelével 2008-ban kitört válság eredményeként az eurózóna mediterrán tagországaiban az államadósság finanszírozása nehezzé, sőt esetenként lehetetlenné vált. Ugyanezekben az országokban és Írországban a legfőbb fiskális gondot a bankokban lévő ún. mérgezett papírok kiváltása jelentette. A felszínre törő problémák világossá tették, hogy ezekben az utolérő országokban az olcsó pénz évtizedei alatt hitelből lehetett életszínvonalban és életminőségben felzárkózni, anélkül, hogy a gazdaság maga képtessé vált volna az elért szint háttérének a biztosítására. Végeredményben az állampolgár, az önkormányzat, a cég és maga az állam is súlyosan eladósodott.

Ha több évtized trendjeit vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy töretlen felzárkózás nincs, a folyamat gyakran visszútakra, és ennek a korrekciója súlyos visszaesésekkel jár. Az euróövezet országai közül annak kialakulása előtt három országban haladta meg az államadósság a GDP 100%-át, 2015 elején hat tagországban jár a mutató 100% felett. Ez az eladósodottsági probléma hosszabb időre gátolja az érintett tagországok felzárkózását, és valamennyi ilyen országban megnőtt a szegény rétegek aránya.

„Az eurózóna déli tagországaiban több évtizede folyósítják a kohéziós forrásokat. Ezért szűrhető le az a tapasztalat, hogy a gazdasági felzárkózáshoz a kohéziós források nem elegendők.” (Rácz 2014) Az előadó számos írásában rámutatott arra, hogy a felzárkózás érdekében kialakított uniós szabályok jelentős része nem működik akkor, amikor jelentős fejlettségi különbségeket kellene segítségükkel áthidalni, lecsökkenteni. *„Ezért merül fel a következő kérdés: vajon a gazdasági fejlettség különböző fokán álló országok piacát össze lehet-e nyitni egy egységes belső piacon? Bár logikus lenne, ezt a kérdést mégsem lehet feltenni, hiszen immáron [több évtizedes] múltra tekinthet vissza az egységes belső piac, amely mindig is az európai integráció egyik »ékkövének« számított. Amikor az elmúlt egy-másfél évtizedben az Európai Unió növekedési gondokkal volt kénytelen szembe nézni, mindig az egységes belső piac továbbfejlesztését (azaz a belső korlátok további leépítését) jelölték meg a növekedésgerjesztő eszközök legkívánatosabb formájaként.”* A *„fejlettségi heterogenitás nem kedvez a négy szabadság akadálymentes működésének a belső piacon”* (Rácz 2015).

Márpedig ha mérlegelni kell, hogy a felzárkózás kérdéskörében melyek a tények, és melyek az elvek, előbb-utóbb fel kell merülnön, hogy a fenti állítást meg kellene fordítani, valahogy így: *„a négy szabadság akadálymentes működésének a prioritása nem megoldás a fejlettségi heterogenitással küzdő térségekben”*.

**A növekedés és a felzárkózás morális és intézményi feltételei:
dictum meum pactum – avagy mit ér az adott szó?**

Záró előadóként Fazekas Károly (MTA KRTK), a központ főigazgatója és a szemináriumsorozat kezdeményezője még szélesebbre nyitotta a témát, interdiszciplináris mezőbe emelve a felzárkózási kérdéskör főleg gazdaságelméleti, térségi, nemzetközi gazdasági oldalról boncolgatott problémáit.

„Az ország lecsúszásának, felzárkózási képtelenségének számos oka lehet. Némelyek a múltban gyökerező, megörökölt adottságok, másokat különböző helyzetekben rossz döntésekkel mi magunk kreáltuk és kreáljuk magunknak. Elvesztítettük, vagy meg sem szereztük azt a tudást, kreativitást, bizalmat, tisztességet, azokat az intézményi és egyéni képességeket, melyek hiányában ma nincs reális esély a felzárkózásra a világgazdaság versenyő és kooperáló innovációs rendszereiben. Nyilvánvaló, hogy mindannyiunk gondolataiban felmerült már a kérdés: Meg lehet-e fordítani ezt a folyamatot? Milyen intézményekre, milyen tudásra, milyen készségekre lenne leginkább szükségünk ahhoz, hogy végre tartósan sikeresek legyünk? Egy közgazdász számára pedig végképp megkerülhetetlen a kérdés: Vajon a közgazdaságtudomány miképpen segíthet bennünket a fenti kérdésekre adható válaszok megtalálásában?” (Fazekas 2015, 323.)

Fazekas megkülönböztette a múltbeli történések adatsorát és az ennek elemzésével alkotott modelleket egyfelől, illetve a csak verbálisan előadható történetmesélést, narratívát másfelől; aláhúзва, hogy egyik is, másik is fontos építő-eleme a jövőbeli helyes cselekvések meghatározásának. A modell szabatos és átlátható, ám nem feltétlenül illeszkedik a sokszínű valósághoz – és nagyon is szükség van arra, hogy időről időre kiléssünk a tudományos precizitás falai közül, ellenőrizendő, vajon van-e még viszonyunk a reális történésekhez.

Az adatsorok szabatosan leírják azt, hogy mikor mi történt, de önmagukban nem mindig tartalmazzák a történések okát, mozgatóit. Azokkal a mennyiségekkel tudunk összefüggéseket vizsgálni, amelyekre adatokat gyűjtöttünk, és nem biztos, hogy a változások legfőbb tényezője valóban köztük van. Ilyen, kevésbé figyelembe vett és főleg kevésbé számszerűsített tényezőként utalt Fazekas az emberek közötti viszonyokra, mind azok intézményesült formáira, mind pedig az informális kapcsolatrendszerekre. „Mértékadó közgazdászok az elmúlt évtizedekben hol a természeti erőforrásokat, hol a lakosság iskolázottságát, hol a gazdaságpolitika minőségét tekintették meghatározó tényezőnek az elmaradottság és a szegénység elleni küzdelemben. Tőlük eltérően én azoknak a kutatóknak az érvelését fogadom el, akik szerint az új ismeretek révén megszületett új termékek, formák és alkalmazások emberi történelemben példa nélküli áradását elsősorban nem a felhasznált munka mennyiségének vagy intenzitásának megnövekedése, nem is a bérmunkások fokozott sanyargatása vagy a gyarmatok kirablása, nem a befektetett tőke bősége, és még csak nem is a tudományos forradalom során megszülető briliáns opuszok sora indította el. Az ipari forradalmat a társadalomban néhány emberöltő alatt kialakuló, az innovációk megszületését segítő – Deirdre McCloskey szavaival: »a polgári méltóságot és szabadságot megteremtő« – közmegegyezés tette lehetővé (McCloskey, 2011). (...) Néhány

évtized alatt az érintett országokban gyökeresen megváltozott a közvélekedés a kereskedésről, az ipari munkáról, a pénzről, a haszonról, az üzletelésről. Az üzletember, a kalmár, akit korábban közmegvetés övezett, s a korrupció szimbóluma volt, a 19. század végére Angliában és Skóciában a tisztesség és megbízhatóság jelképe lett.” (Fazekas 2015, 328.)

Míg a változás sebessége kétségkívül összefügg a prosperitás, a kreativitás sikerességével, az új találmányok életmódot megváltoztató hatásával, Fazekas fontosnak tartotta kiemelni az emberi kapcsolatok, a közvetlen ismeretség, az egymásra gyakorolt hatás fontosságát. – Tegyük hozzá, olyan alapértékekről van szó, amelyek a globalizáció elszemélytelenedő világában látszólag eljelen-téktelenednek, korszerűtlennek tűnnek. És mégis, ennek ellenére kellett aláhúzni a személyesség, a bizalom szerepét. *„Az evolúciós és hálózati gazdaságtan eredményei számtalan példával igazolják, a társadalom gazdagsága elsősorban attól függ, hogy a bizalom, a megbecsülés, a kompetenciák egymásra épülő alkalmazása milyen sűrű szövetékké alakul.” (Fazekas 2015, 329.)*

Összefoglalás

Az előadásokhoz kapcsolódó kommentárok, kiegészítések esetenként élesítet-ték a megközelítések eltéréseit, rávilágítottak ebből adódó dilemmákra. Módszertani felvetésként többen is visszatértek a szabatos módon vizsgálható rövid időszakok, illetve a bizonytalanabb megalapozású, de hosszú időszorra támasz-kodó elemzések problémájára. A felzárkózás végül is hosszú távon realizálódó jelenség, mindenképpen hosszabb időszak áttekintését igényli – azonban valós veszély, hogy a hosszú idősorok összefésülésekor a trendváltzás mértékével összemérhető, a következtetéseket is befolyásoló bizonytalanságot viszünk bele a becslési eljárásba.

A térbeli dimenzió kapcsán érdemes rávilágítani arra, hogy az országos átlagok vizsgálata elfedi azt a tényt, hogy a kimutatható kismértékű felzárkózás esetenként igen nagy és növekvő belső, országon belüli térségi polarizálódás mellett jön létre; valójában nem az ország zárkózik fel, hanem egy-egy enklávé.

Külön is érdemes aláhúzni, hogy a viszonylag kis fejlődési különbségek kiegyenlítésére létrehozott uniós eszköztár (egységes piac, térségek összekapcsolása, egységes pénz stb.) kifejezetten diszfunkcionálissá válhat akkor, ha ugyanezeket az eszközöket nagy, kétszeres-háromszoros fejlettségi különbségek kiegyenlítésére, ekkora hátrányban lévő térségek felzárkóztatására akarjuk felhasználni.

A szeminárium arra is felhívta a figyelmet, hogy a szigorúan a közgazdasági diszciplínán belül maradó modellek esetenként teljesen figyelmen kívül hagyhatnak a felzárkózási folyamatban döntő szerepet játszó intézményi és emberi szempontokat. A csak puha, narratív módon vázolható összefüggések elemzésére ugyanúgy szükség lehet, mint a jól számszerűsíthető tényezők szabatos vizsgálatára.

Végül pedig azt a kijelentést, hogy a felzárkózásban döntő szerepe van annak, „hogya a bizalom, a megbecsülés, a kompetenciák egymásra épülő alkalmazása milyen sűrű szövédékké alakul”, nemcsak a felzárkózásra vonatkozóan, hanem a három intézetből kialakított KRTK jövőbeli működésére vonatkozóan is megszívlelendő tanulságnak tekinthetjük.

Jegyzetek

- 1 The Maddison-Project: <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013-as változat.
- 2 A 2005 és 2012 között évente megjelenő monitoringjelentések Vida Krisztina önálló vagy Túry Gáborral közös szerkesztésében itt érhetők el: <http://www.vki.hu/kiadvanyok.html>.

Irodalom

- AMECO (2014): *European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs: Annual macro-economic database*. http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm
- Borsi, M. T., Metiu, N. (2015): The evolution of economic convergence in the European Union. *Empirical Economics*, 2., 657–681. <http://doi.org/4pg>
- Capello, R., Caragliu, A., Fratesi, U. (megjelenés alatt): Modeling regional growth between competitiveness and austerity measures: The MASST3 model. *International Regional Science Review*, <http://doi.org/4pf>
- Eurostat (2007): Regional GDP per inhabitant in the EU27. *Eurostat news release*, STAT/07/23. http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-07-23_en.pdf
- Eurostat (2014): Regional GDP. *Eurostat news release*, 29/2014. <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-press-releases/-/1-27022014-AP>
- Fazekas K. (2015): Mérnökök legyünk, vagy filozófusok? *Magyar Tudomány*, 3., 322–334.
- Gál Z. (2013): Role of financial sector FDI in regional imbalances in Central and Eastern Europe. In: Gostyńska, A., Tokarski, P., Toporowski, P., Wnukowski, D. (eds.): *Eurozone enlargement: challenges for the V4 countries*. The Polish Institute of International Affairs, Warsaw, 20–28.
- Gál Z., Lux G. (2014): *Territorial scenarios and visions for Central and Eastern Europe*. ESPON. Luxembourg. (ET 2050 – Territorial Scenarios and Visions for Europe Luxembourg; 8.)
- McCloskey, D. N. (2011): *Bourgeois dignity: Why economics can't explain the modern world*. University of Chicago Press, Chicago
- Oblath G. (2014): Gazdasági átalakulás, nekilendülés és elakadás. Magyarország makrogazdasági konvergenciája az Európai Unió fejlett térségéhez az 1990-es évek elejétől 2013-ig. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. TÁRKI, Budapest, 21–50. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b323.pdf>
- Rácz M. (2014): Felzárkózunk vagy lemaradunk? Tíz éve az Európai Unióban. Összefoglaló. *A Világ-gazdasági Intézet blogja*, május 5. http://vilaggazdasagi.blog.hu/2014/05/05/racz_margit_felza_rko_zunk_vagy_lemaradunk_ti_z_e_ve_az_euro_pai_unio_ban_osszefoglalo
- Rácz M. (2015): Fejlettségi heterogenitás és a minimálbér. *A Világ-gazdasági Intézet blogja*, január 12. http://vilaggazdasagi.blog.hu/2015/01/12/fejlettségi_heterogenitas_es_a_minimalber
- Vida, K. (2014a): Ten years in the EU: Hungary's performance in the comparative context of the

- Visegrad countries. *Unia Europejska.pl*, 2 (225), 21–30. http://ibrkk.pl/f/?Biuletyn_Unia.pl_225.pdf
- Vida, K. (2014b): Comparative analysis of integration developments in the EU10 countries: trends of adaptation and catching up. In: Éltető, A. (ed.): *Mind the gap: Integration experiences of the ten Central and Eastern European countries*. Institute of World Economics, MTA KRTK, Budapest, 9–24. http://www.vki.hu/files/download_855.html
- Vida, K. (2015): Past, present and future macroeconomic trends of the Visegrad countries: heading towards more convergence? In: Túry, G. (ed.): *Prospects of the Visegrad cooperation in changing economic, political and social conditions*. MTA KRTK, Budapest (a Nemzetközi Visegrádi Alap 31210045 számú projektjének támogatásával, szerkesztés alatt, munkacím)